

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ

ਮਸੀਹ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਖੁੰਡਰ

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਤੀਜੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਭਾਵ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਿਤਾਬ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂਅ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ 'ਪਿਆਰਾ ਵੈਦ' (ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 4: 14) ਲੂਕਾ ਹੀ ਸੀ।

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਹੀ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ (ਲੂਕਾ 1: 1-4; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1: 1 ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ)। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਦੀ ਮੰਜ਼ਾ ਨਾਲ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।¹ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਨਾਲ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ (ਵੇਖੋ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 16: 10; 20: 5; 21: 1)। ਲੂਕਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ ਸਭ ਹਮਸਫ਼ਰ, ਕੱਢੇ ਭਾਵ ਗਿਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।² ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕਿ ਲੂਕਾ ਅਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ ਡਾ: ਲੂਕਾ ਹੀ ਹੈ, ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ (ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ) ਰਵਾਇਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੂਕਾ ਕੌਣ ਸੀ? ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਨਾਂਅ ਨਾਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ;³ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਨਮ ਤੋਂ ਯੂਨਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ (ਵੇਖੋ ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 4: 10, 11, 14)। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਗੈਰ ਕੌਮੀ ਲੇਖਕ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਸੀ।⁴ ਜੇ ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਲੀਸੀਆ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਹੀ ਉਹ ਮਸੀਹੀ ਬਣਿਆ ਸੀ।⁵

ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਇਕ ਵੈਦ ਭਾਵ ਡਾਕਟਰ (ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 4: 14) ਅਤੇ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਇਕ ਹਮਸਫ਼ਰ ਸੀ। ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 'ਅਸੀਂ' ਵਾਲੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੋਂ ਫਿਲਿੱਪੋ ਵਿਚ ਜਾਣ (ਲਗਭਗ 51 ਈ.) ਦੇ ਨਾਲ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 16 ਪਾਠ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਜਾਣ ਤੇ ਲੂਕਾ ਫਿਲਿੱਪੋ ਵਿਚ ਹੀ ਠਹਿਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਕੇ 'ਅਸੀਂ' ਵਾਲੇ ਪਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਪਰਤਣ ਤਕ ਫਿਲਿੱਪੋ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉੱਥੇ 'ਅਸੀਂ' ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕੈਸਰੀਆ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਕੈਦ ਤਕ ਲੂਕਾ ਉਸ ਨਾਲ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਹੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਲੂਕਾ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਕੈਸਰੀਆ ਵਿਚ ਜਾਣ ਸਮੇਂ 'ਅਸੀਂ' ਵਾਲੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ (ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲੂਕਾ ਨੇ ਲੂਕਾ 1: 1-4 ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।⁶) ਰੋਮ ਵਿਚ ਲੂਕਾ ਪੌਲੁਸ ਦਾ ਇਕ 'ਹਮਸਫ਼ਰ' ਸੀ (ਫਿਲੋਮੋਨ

24)। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਪੌਲਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਜੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ, ਲੂਕਾ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੀ (2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 11)।

ਪੌਲਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਲੂਕਾ ਇਕ ਗੈਰ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਅਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਮਸੀਹੀਅਤ ਲਈ ਕਲੀਸੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੀ।

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੋ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਹਿਦੂਦ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਲੂਕਾ ਦੀ ਮਨਬਦਲੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜੋ ਯਿਸੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਲੂਕਾ 1: 1)। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ (ਨਾਲ ਦੀ ਕਿਤਾਬ) ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਰੋਮ ਵਿਚ ਪੌਲਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ, ਭਾਵ ਲਗਭਗ 62 ਈਸਵੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 28: 30)। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਲੇਖਕ ਲੂਕਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ 60 ਈਸਵੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।⁷

ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹਟਕੇ ਹੈ:

ਜਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਜਿਹੜੇ ਮੁੱਢੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਹੇ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਥਿਉਫਿਲੁਸ ਮੈਂ ਵੀ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਵੱਡੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਭਾਲ ਕਰ ਕੇ ਉਚਿਤ ਜਾਣਿਆ ਭਈ ਤੇਰੇ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਲਿਖਾਂ। ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੈਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਈ (ਲੂਕਾ 1: 1-4)।⁸

ਆਓ ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:

‘‘ਜਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ’’ : ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕਲੀਸੀਆ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

‘‘ ... ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਜਿਹੜੇ ਮੁੱਢੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਨ’’ : ‘‘ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵਚਨ ਦੇ ਸੇਵਕ’’ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਹੇ ਗਏ ਹਨ (ਵੇਖੋ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:21, 22), ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

‘‘ ... ਹੇ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਥਿਉਫਿਲੁਸ’’ : ‘‘ਹੇ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ’’ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਨ। ‘‘ਥਿਉਫਿਲੁਸ’’ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਨਾਂਅ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ‘‘ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ’’ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਬੰਦੇ ਲਈ ਸਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਲੂਕਾ ਦਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲਈ ਮਾਲੀ ਮਦਦ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।⁹

‘‘ ... ਮੈਂ ਵੀ ਸਿਰੇ ਤੋਂ’’ : ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ, ਲੂਕਾ ਦੇ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ

ਚਸਮਦੀਦਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਸਨ।

‘... ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਵੱਡੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਭਾਲ ਕਰ ਕੇ ਉਚਿਤ ਜਾਣਿਆ’ : ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਤਕ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।¹⁰ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਰਹਿਤ ਕਈ ਅਰੰਭਿਕ ਹੱਥਲਿਖਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਯਿਸੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਕੋਰੀ ਬਕਵਾਸ ਹਨ।

‘... ਤੇਰੇ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਲਿਖਾਂ’ : ਇਸ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਨੇ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਣ ਲਈ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਾਂਗੇ, ਲੂਕਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ‘ਜਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਤਿਵੇਂ’ ਸ਼ਬਦ ਜਾਹਿਰ ਹੈ *ਤਰਤੀਬਬੱਧ* ਭਾਵ ਤਰਕਸੰਗਤ, ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

‘... ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੈਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਈ’ : ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਹੈ’ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਫੇਰ ਮੁੱਢਲੀ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਆਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲੂਕਾ ਨੂੰ ਮਸੀਹੀਅਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਵਿਹਾਰਕ ‘ਅਲੋਚਕ’ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਚਿਆ ਪਰਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, ਉਹ ‘ਜਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਤਿਵੇਂ’ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਹੀ ਚੌਕਸੀ ਨਾਲ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ (ਵੇਖੋ 1:5; 2:1, 2; 3:1; 13:1, 2)। ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਤਸਦੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਸ਼ੁੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੀ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੇਰਵੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ।

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰੋਤ

ਲੂਕਾ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ, ਖ਼ਾਸ ਟਿੱਪਣੀ ਪੌਲੁਸ ਰਸੂਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢਲੀ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਪਤਰਸ ਅਤੇ ਪੌਲੁਸ ਹੀ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਵਾਂਗੇ ਕਿ ਯਿਸੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਾ ਇਸ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ (ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਰਹਿਤ) ਰਵਾਇਤਾਂ ਸਹੀ ਹਨ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇਸ ਵਿਚ ਸੀ: ਜਿਵੇਂ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਇਕ ਪਾਠ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਪਤਰਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇੰਜੀਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ, ਅਰੰਭਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਨੇ ਪੌਲੁਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇੰਜੀਲ ਲਿਖੀ।

ਪੌਲੁਸ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਗਿਰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ: ਪਰ ਮੁਕਾਸ਼ਫ਼ੇ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ (ਵੇਖੋ 1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 11:23; 15:3-8; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 20:35)। ਲੂਕਾ ਨੇ ਯਿਸੂ ਬਾਰੇ ਵੱਡੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੂਕਾ ਪੌਲਸ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਪਕ ਖੋਜ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।¹² ਫਿਰ ਵੀ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਨੇ ਪੌਲਸ ਦੀ ਇੰਜੀਲ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਜੋਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਗੈਰ ਕੌਮ ਸਰੋਤਿਆਂ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਲਈ ਮਿਲੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ¹³ ਪੌਲਸ ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਰਸੂਲ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 26: 16–18) ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਖ਼ਸ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 17)।

ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਲੂਕਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਲਿਖੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਉਪਦੇਸ਼ (ਜਾਂ ਇਹਦੇ ਵਰਗਾ ਉਪਦੇਸ਼) ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ‘ਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਨਬੀਆਂ’ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ‘ਰੱਬੀ’ ਅਤੇ ‘ਹੋਸੰਨਾ’ ਵਰਗੇ ਯਹੂਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਫਲਸਤੀਨ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬੜੀ ਚੌਕਸੀ ਨਾਲ ਸਮਝਾਈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। (ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਆਪ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।)

ਲੂਕਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ, ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਲੂਕਾ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ ਸਾਹਿਤਕ ਖ਼ਾਸੀਅਤਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਤੀਬਬੱਧ ਅਤੇ ਬੇਹਤਰੀਨ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਛੁਟਕਾਰੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਚੋਟੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਇਕ ਅਰੰਭਿਕ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਲੂਕਾ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ‘ਕਲਾਕਾਰ’ ਸੀ: ਅਧਿਆਇ 1 ਅਤੇ 2 ਵਿਚ ਖੁਬਸੂਰਤ ਕਵਿਤਾ-ਗੀਤ ਪੜ੍ਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ 15 ਵਿਚ ਉਜਾੜੂ ਪੁੱਤਰ ਵਰਗੀਆਂ ਦਿਲ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲਓ। ਲੂਕਾ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸਨ।

ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕ ਸਿੱਧ ਪੁਰਖ ਦੇ ਵੀ ਕਾਇਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਐਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣਾ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਇਹ ਹਨ:

- ਲੂਕਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।
- ਲੂਕਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ (ਲੂਕਾ 3) ਮੱਤੀ ਵਾਲੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਹੈ (ਮੱਤੀ 1): ਮੱਤੀ ਵਾਲੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ ਵਿਚ ਯੂਸੁਫ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਯਿਸੂ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰੇਖਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ ਮਰੀਅਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਦਮ ਤਕ ਪਿੱਛੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਪਰਿਵਾਰ ਰੇਖਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੂਕਾ ਨੇ ਇੰਜ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਯਿਸੂ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਸੀ।
- ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਨੇ ਹੀ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖਿਆ (ਲੂਕਾ 2)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ (ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ

ਵਾਂਗ) ਨਾਂਅ ਲਿਖਵਾਉਣ ਲਈ ਬੈਤਲਹਮ ਵਿਚ ਗਏ ਸਨ। ਯਿਸੂ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਆਮ ਜਿਹੀ ਖੁਰਲੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਆਜ਼ੜੀ ਹੀ ਸਨ।¹⁴

- ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਨੇ ਹੀ ਯਿਸੂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਯਿਸੂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੈਰ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਦੂਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ (2: 40, 52)।
- ਲੂਕਾ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਯਿਸੂ ਦਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ (3:21)।
- ਜਦ ਯਿਸੂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਹੋਈ (4: 1-13), ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਮ ਜ਼ਾਤ ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਨਾਲ ਰੁ ਬ ਰੁ ਹੋਇਆ।
- ਯਿਸੂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੇਵਕਾਈ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ: ਉਹ ਰੋਇਆ (19:41); ਉਸ ਨੇ ਦੁਆ ਕੀਤੀ (3:21; 5:16; 6:12); ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਸ ਆਇਆ (7:13; 10:33; 15:20); ਉਹ ਮਰਿਆ (23:46)।

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੂਕਾ ਨੇ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਯਿਸੂ ਸਿੱਧ ਮਨੁੱਖ ਯਾਨੀ ਕਾਮਿਲ ਇਨਸਾਨ ਸੀ; ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ-ਮਨੁੱਖ ਸੀ; ਉਹ ਸਾਡਾ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਮਾਸੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀ (ਲੂਕਾ 1:35)। ਲੂਕਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਯਿਸੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।¹⁵ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਮੱਤੀ ਅਤੇ ਮਰਕੁਸ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ਾਸੀਅਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਇਕ *ਨਿਰਾਲਾ ਡਾਕਟਰੀ ਨਜ਼ਰੀਆ* ਹੈ। ਲੂਕਾ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਡਾਕਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। (ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, 18:25 ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸੂਈ ਲਈ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।) ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਨੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਦਾ ‘‘ਪਸੀਨਾ ਜਾਣੇ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਵਾਂਗ’’ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ (ਲੂਕਾ 22:44)। ਲੂਕਾ ਨੇ ਉਸ ਔਰਤ ਬਾਰੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਖੂਨ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਮਰਕੁਸ ਵਾਂਗੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿਖਾਈ (ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ ਮਰਕੁਸ 5:25, 26 ਅਤੇ ਲੂਕਾ 8:43)। ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ, ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕੁਆਰੀ ਤੋਂ ਜਨਮ ਦੀ, ਚੰਗਿਆਈ ਦੇ ਮੋਅਜ਼ਜ਼ੇ ਦੀ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਕਿ ਯਿਸੂ ਸਚਮੁਚ ਮਰਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਜੀ ਉੱਠਿਆ, ਤਸਦੀਕ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ (ਯੂਹੰਨਾ 21:25), ਪਰ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਯਿਸੂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੰਜੀਲ ਦੀਆਂ ਚਾਰਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮੀ ਹੈ।¹⁶

ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਇਸ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਸਹਿਦਰਸ਼ੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਵਿਲੱਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਨੇ ਹੀ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਗਲੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਦੇ ਅਪਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ 9:51 ਤੋਂ 18:30 ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਲੂਕਾ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਨੇ ਹੀ ਇਮਾਉਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ (24:13-35) ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਉਠਾ ਲਏ ਜਾਣ (24:50-53; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:9-11 ਵੀ ਵੇਖੋ) ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਲੂਕਾ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਦੁਆ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ, ਦੁਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ (3:21; 6:12, 13; 9:18, 28, 29)।

ਆਪਣੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ, ਲੂਕਾ ਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਅਤੇ ਛੇਕੇ ਹੋਇਆਂ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਪਾਠ 1 ਅਤੇ 2 ਵਿਚ ਮਰੀਅਮ ਅਤੇ ਇਲੀਸਬਤ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਇ 7 ਵਿਚ ਨਾਇਨ ਨਗਰ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਅਤੇ ਪਾਪਣ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ।) ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਛੇਕੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਦਇਆ ਕੀਤੀ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ (ਨੇਕ ਸਾਮਰੀ [10:30-37], ਉਜਾੜੂ ਪੁੱਤਰ [15:11-32], ਹਲੀਮ ਮਸੂਲੀਆ [18:13, 14], ਜ਼ੱਕਈ [19:2-10], ਅਤੇ ਸਲੀਬ ਉੱਤੇ ਡਾਕੂ [23:43])। ਯਿਸੂ ‘‘ਮਸੂਲੀਆਂ ਅਰ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਯਾਰ’’ ਸੀ (ਲੂਕਾ 7:34)!

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮਕਸਦ

ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ‘‘ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ’’ ਅਤੇ ‘‘ਪਾਪੀ ਲਈ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ’’ ਨਾਂਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਇਹੀ ਸਹਿਦਰਸ਼ੀ ਵਿਰਤਾਂਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ‘‘ਮੁਕਤੀ ਦਾਤੇ’’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਲੂਕਾ 2:11)। ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਮੁੱਖ ਆਇਤ 19:10 ਹੈ: ‘‘ਕਿਉਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਆਚੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਅਤੇ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ।’’

ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਵੰਡ

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ (1) ਮਸੀਹ ਦਾ ਅਰੰਭਿਕ ਜੀਵਨ, (2) ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ, (3) ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਅਤੇ (4) ਉਹਦਾ ਜੀ ਉੱਠਣਾ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵੰਡ ਭਾਵ ਉਹਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪੰਜ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

4:14 ਤੋਂ 9:50 ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੇ ਅਰੰਭਿਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੋਅਜਜ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੂਜੇ ਸਹਿਦਰਸ਼ੀ ਵਿਰਤਾਂਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਭਾਗ, 9:51 ਤੋਂ 18:30, ਲੂਕਾ ਦਾ ਢੰਗ ਹੀ ਹੈ (ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ)। ਇਹ ਭਾਗ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਨ ਵਿਚ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ‘‘ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰਦਿਆਂ’’ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ 9:51)। ਆਮ ਕਰਕੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੂਕਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਯਹੂਦੀਆਂ-ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਮੋਅਜਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਭਾਗ ਸਿੱਖਿਆ

ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਲੂਕਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੈਰ ਕੌਮ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਯਿਸੂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਇਕ ਰੂਪਰੇਖਾ

- I. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ (1: 1-4: 13)।
 - ੳ. ਭੂਮਿਕਾ (1: 1-4)।
 - ਅ. ਜਨਮ ਅਤੇ ਬਾਲਕਪਣ
 1. ਜ਼ਕਰਯਾਹ ਕੋਲ ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਐਲਾਨ (1: 5-25)।
 2. ਮਰੀਅਮ ਕੋਲ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਐਲਾਨ (1: 26-38)।
 3. ਮਰੀਅਮ ਦਾ ਇਲੀਸਬਤ ਕੋਲ ਜਾਣਾ (1: 39-56)।
 4. ਯੂਹੰਨਾ ਦਾ ਜਨਮ ਅਤੇ ਅਰੰਭਿਕ ਜੀਵਨ (1: 57-80)।
 5. ਯਿਸੂ ਦਾ ਜਨਮ (2: 1-7)।
 6. ਅਯਾਲੀਆਂ ਕੋਲ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਐਲਾਨ (2: 8-20)।
 7. ਹੈਕਲ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦਾ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ (2: 21-39)।
 - ੲ. ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦਾ ਬਚਪਨ (2: 39, 40)।
 - ੳ. ਬਾਰੂਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਣ ਤੇ ਯਿਸੂ ਦਾ ਹੈਕਲ ਵਿਚ ਜਾਣਾ (2: 41-50)।
 - ੲ. ਯਿਸੂ ਦਾ ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਣਾ (2: 51, 52)।
 - ੲ. ਤਕਰੀਬਨ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ। (ਯਿਸੂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੂਕਾ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ) [3: 23]।
 1. ਯੂਹੰਨਾ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ (ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਯੂਹੰਨਾ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ) (3: 1-20)।
 2. ਯਿਸੂ ਦਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਅਤੇ ਕੁਲਪੱਤਰੀ (3: 21-38)।
 3. ਯਿਸੂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ (4: 1-13)।
 - ੲ. ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਲਈ, ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਘਟਨਾਵਾਂ:
 1. ਬੈਤਲਹਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ।
 2. ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਲੜਕਪਣ।
 3. ਯਰਦਨ ਵਿਚ ਬਪਤਿਸਮਾ।
 4. ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਿਛੋਕੜ (ਯਿਸੂ ਦੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ)।
 5. ਸ਼ੈਤਾਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈ (ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼)।
- II. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ (4: 14-9: 50)।
 - ੳ. ਸੇਵਕਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।
 1. ਗਲੀਲ ਵਿਚ: ਯਿਸੂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ (4: 14, 15)।
 2. ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਠੁਕਰਾਇਆ ਜਾਣਾ (4: 16-30)।

3. ਕਫ਼ਰਨਾਹੂਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈ (4: 31–41)।
 4. ਸੁੰਨਸਾਨ ਥਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਜਾਣਾ (4: 42–44)।
 5. ਮੋਅਜਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਬੁਲਾਹਟ (5: 1–11)।
 6. ਇਕ ਕੋੜੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ, ਦੁਆ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ ਹੋਣਾ (5: 12–16)।
- ਅ. ਸੇਵਕਾਈ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਹੋਈ।
1. ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਛੱਤ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਲਾਹਿਆ ਗਿਆ (5: 17–26)।
 2. ਲੇਵੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਹਟ ਅਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਣਾ (5: 27–32)।
 3. ਰੋਜ਼ੇ ਬਾਰੇ ਅਲੋਚਨਾ (5: 33–39)।
 4. ਸੱਬਤ ਬਾਰੇ ਅਲੋਚਨਾ (6: 1–11)।
- ੲ. ਸੇਵਕਾਈ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ (ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਚਾਲ ਨਾਲ)।
1. ਦੁਆ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਬਾਅਦ ਬਾਰੂਾਂ ਦਾ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਣਾ (6: 12–16)।
 2. ਮੈਦਾਨੀ ਉਪਦੇਸ਼ (6: 17–49)।
 3. ਕਫ਼ਰਨਾਹੂਮ ਵਿਚ; ਇਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਰਨਾ (7: 1–10)।
 4. ਨਾਇਨ ਨਗਰ ਵਿਚ; ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨਾ (7: 11–17)।
 5. ਯੂਹੰਨਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ (7: 18–35)।
 6. ਸ਼ਮਉਨ ਫ਼ਰੀਸੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ (7: 36–50) (ਆਇਤਾਂ 41–43 ਲੂਕਾ ਲਈ ਖ਼ਾਸ)।
 7. ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਰ ਜਾਣਾ (8: 1–3)।
 8. ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਦੀਵਾ) ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਾਕ (8: 4–21)।
 9. ਝੀਲ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਤੂਫ਼ਾਨ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹਣਾ (8: 22–25)।
 10. ਗਿਰਾਸੇਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ: ਬਦਰੂਹ ਚੰਬੜਿਆ ਆਦਮੀ (8: 26–39)।
 11. ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ: ਜੈਰਸ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮੋਅਜਜ਼ਾ (8: 40–56)।
- ਸ. ਸੇਵਕਾਈ ਦਾ ਸਿਖਰ
1. ਬਾਰੂਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣਾ (ਅਤੇ ਹੋਰੋਦੇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ) (9: 1–10)।
 2. ਬੈਤਸਦਾ ਨੇੜੇ ਇਕ ਸੁੰਨਸਾਨ ਥਾਂ; ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ (9: 10–17)।
 3. ਦੁਆ – ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਇਕਰਾਰ (9: 18–22)। ਯਿਸੂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਲੀਬ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ (9: 23–27)।
 4. ਰੂਪ ਬਦਲਣਾ (9: 28–36)।
 5. ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆਉਣਾ; ਬਦਰੂਹ ਚੰਬੜੇ ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ; ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਣਾ (9: 37–45)।
 6. ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ: ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡਾ ਬਣਨ ਤੇ ਝਗੜਾ (ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ) (9: 46–50)।

III. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ (9: 51–18: 30)।

- ੳ. ਯਿਸੂ ਨੇ ‘ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਜਾਣ ਲਈ ਮੁਹਾਣਾ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੋੜਿਆ’ (ਵੇਖੋ 9:51)।
1. ਸਾਮਰੀਆ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਣਾ (‘ਅਕਾਸ਼ੋਂ ਅੱਗ ਵਰ੍ਹਾਉਣ’ ਦੀ ਘਟਨਾ) (9:51–56)।
 2. ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚੇਲੇ (9:57–62)।
 3. ਸੱਤਰ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ (10:1–24)।
 4. ਸ਼ਰਾ ਦੇ ਇਕ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੱਲੋਂ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਨੇਕ ਸਾਮਰੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ (10:25–37)।
 5. ਬੈਤਨਿਯਾਹ ਵਿਚ: ਮਰੀਅਮ ਦੀ ਪਸੰਦ ‘ਚੰਗਾ ਹਿੱਸਾ’ (10:38–42)।
 6. ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ:
 - ੳ. ਦੁਆ– ਅਤੇ ਦੁਆ ਬਾਰੇ ਹਦਾਇਤਾਂ (11:1–13)।
 - ਅ. ਇਲਜ਼ਾਮ– ਅਤੇ ਭੂਤਾਂ, ਹੁੱਕਮ ਮੰਨਣ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਸਿੱਖਿਆ (11:14–36)।
 - ੲ. ਇਕ ਫ਼ਰੀਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਣਾ; ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਤੇ ਹਾਇ (11:37–54)।
 - ਸ. ਭੀੜ ਅਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ (12:1–12)।
 - ਹ. ਵਿਰਾਸਤ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਮੂਰਖ ਦੀ ਕਹਾਣੀ (12:13–21)।
 - ਕ. ਚਿੰਤਾ, ਸੁਰਗੀ ਧਨ, ਚੌਕਸੀ, ਮੁਖ਼ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਆਦਿ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ (12:22–59)।
 - ਖ. ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲਾ; ਤੌਬਾ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ (13:1–9)।
 7. ਬੀਮਾਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੇਣਾ; ਅਲੋਚਨਾ (13:10–17)।
 8. ਰਾਜ ਨੂੰ ਰਾਈ ਦੇ ਬੀਜ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ (13:18–21)।
- ਅ. ਯਿਸੂ ‘ਬੈਤਲਹਮ’ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਗਦਾ ਹੈ (13:22)।
1. ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਹੀ ਬਚਾਏ ਜਾਣਗੇ (13:23–30)।
 2. ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਮ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ; ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਹੇਰੋਦੇਸ ਬਾਰੇ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ; ਯਿਸੂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਮਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ (‘ਹੇ ਯਰੂਸ਼ਲਮ, ਹੇ ਯਰੂਸ਼ਲਮ!’; ਆਇਤ 34) (13:31–35)।
 3. ਸੱਬਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਫ਼ਰੀਸੀ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਅਧਰੰਗੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਂ ਕਰਨਾ (14:1–6)। ਪਰਬਾਂ ਤੇ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸਿੱਖਿਆ:
 - ੳ. ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (14:7–11)।
 - ਅ. ਸਿਰਫ਼ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਣ ਤੇ ਇਕ ਸਬਕ (14:12–14)।
 - ੲ. ਵੱਡੇ ਭੋਜ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (14:15–24)।
 4. ਸ਼ਗਿਰਦੀ ਦੀ ਕੀਮਤ (14:25–35)।
 5. ਪਾਪੀਆਂ ਨਾਲ ਖਾਣ ਤੇ ਅਲੋਚਨਾ (15:1, 2)। ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਸਬਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਗੁਆਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ:

- ੳ. ਗੁਆਚੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ(15:3-32)।
- ਅ. ਬੇਈਮਾਨ ਮੁਖਤਿਆਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ (16:1-18)।
- ੲ. ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ (16:19-31)।
- ਸ. ਠੋਕਰਾਂ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ (17:1-10)।
- ੲ. ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ; ਯਿਸੂ ਦਾ ਸਾਮਰੀਆ ਅਤੇ ਗਲੀਲ ਥਾਣੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਣਾ (17:11)।
 - 1. ਦਸ ਕੋੜ੍ਹੀ (17:11-19)।
 - 2. ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਆਮਦ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ (17:20-37)।
 - 3. ਦੁਆ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ:
 - ੳ. ਹਠੀ ਵਿਧਵਾ (18:1-8)।
 - ਅ. ਫ਼ਰੀਸੀ ਅਤੇ ਮਸੂਲੀਆ (18:9-14)।
 - 4. ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਰਵਾਦ ਦੇਣਾ (18:15-17)।
 - 5. ਜਵਾਨ ਧਨੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮਸੀਹ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਈਨਾਮ (18:18-30)।
- IV. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣਾ (18:31-23:56)।
 - ੳ. ਆਖਰੀ ਫੇਰੀ (ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਵੀ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਸਭ ਇਸੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸੀ):
 - 1. ਯਿਸੂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਲਈ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ (18:31-34)।
 - 2. ਯਰੀਹੋ ਵਿਚ: ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਂ ਕਰਨਾ (18:35-43)।
 - 3. ਯਰੀਹੋ ਵਿਚ: (ਜ਼ੱਕਈ 19:1-10)।
 - 4. ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਨੇੜੇ (ਮੋਹਰਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ 19:11-27)।
 - ਅ. ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤਾ:
 - 1. ਫ਼ਤਹਿਮੰਦ ਦਾਖਲਾ (19:28-40)।
 - 2. ਸੋਮਵਾਰ:
 - ੳ. ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਤੇ ਵਿਰਲਾਪ; ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ (19:41-46)।
 - ਅ. ਯਿਸੂ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਿੱਖਿਆ; ਉਹਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ (19:47, 48)।
 - 3. ਮੰਗਲਵਾਰ: ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਦਿਨ।
 - ੳ. ‘ਕਿਸ ਇਖਤਿਆਰ ਨਾਲ?’ (20:1-8)।
 - ਅ. ਅੰਗੂਰੀ ਬਾਗ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ; ਰੱਦੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ (20:9-19)।
 - ੲ. ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣ ਦਾ ਸਵਾਲ (20:20-26)।
 - ਸ. ਜੀ ਉੱਠਣ ਤੇ ਬਾਰੇ (20:27-39)।
 - ਹ. ਦਾਊਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਸਵਾਲ (20:40-44)।
 - ਕ. ‘ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹੋ’ (20:45-47)।

- ਖ. ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਦਾਨ (21:1-4)।
 - ਗ. ਹੈਕਲ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸੰਦੇਸ਼ (21:5-38)।
 - 4. ਪਸਾਹ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ (22:1-6)।
 - 5. ਵੀਰਵਾਰ:
 - ੳ. ਆਖ਼ਰੀ ਭੋਜ (22:7-38)।
 - ਅ. ਗਤਸਮਨੀ ਬਾਗ (22:39-46)।
 - ੲ. ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ:
 1. ਫੜਵਾਇਆ ਜਾਣਾ (22:47-53)।
 2. ਮਹਾਯਾਜਕ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ੀ (ਅਤੇ ਪਤਰਸ ਵੱਲੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ) (22:54-65)।
 3. ਮਹਾਂ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਤਸਦੀਕ (22:66-71)।
 4. ਪਿਲਾਤੁਸ ਕੋਲ ਲਿਜਾਣਾ (23:1-6)।
 5. ਹੇਰੋਦੇਸ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ੀ (23:7-12)।
 6. ਪਿਲਾਤੁਸ ਕੋਲ ਵਾਪਸੀ: ‘ਬਰੱਬਸ ਜਾਂ ਯਿਸੂ?’ (23:13-25)।
 7. ਕਲਵਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ (23:26-31)।
 8. ਯਿਸੂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਲੀਬ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ (23:32-49)! ਸਲੀਬ ਉੱਤੇ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪੀ ਡਾਕੂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲੂਕਾ ਵਿਚ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ।
 9. ਅਰਿਮਥੇਆ ਵਾਸੀ ਯੂਸੁਫ਼ ਰਾਹੀਂ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜਾਣਾ (23:50-56)।
- V. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸਿੱਧਤਾ (24:1-53)। (ਯਿਸੂ ਦੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੈ; ਵੇਖੋ ਰੋਮੀਆਂ 1:4)।
- ੳ. ਖਾਲੀ ਕਬਰ:
 1. ਕਬਰ ਤੇ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ (24:1-11)।
 2. ਪਤਰਸ ਦਾ ਨੱਸ ਕੇ ਖਾਲੀ ਕਬਰ ਤੇ ਜਾਣਾ (24:12)।
 - ਅ. ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦਰਸ਼ਣ:
 1. ਇੰਮਾਊਸ ਦੇ ਰਾਹ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਜਣਿਆਂ ਨੂੰ (24:13-35)। (ਯਿਸੂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ)।
 2. ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੇਟ ਕਮਿਸ਼ਨ; ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ (24:36-49)।
 - ੲ. ਉੱਪਰ ਉਠਾਇਆ ਜਾਣਾ (24:50, 51)।
 - ਸ. ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਪਰਤਣਾ (24:52, 53)। ਇੱਥੇ ਲੂਕਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਫੇਰ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਲਈ।

ਸਾਰ

- ੳ. ਇੰਜ ਲੂਕਾ ਦਾ ‘ਜਿਹੜੀਆਂ ਯਿਸੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਲੱਗਾ’ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:1):

1. ਉਸ ਦੀ ਮੇਜ਼।
2. ਉਸ ਦੇ ਅੱਥਰੂ।
3. ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੈਸ਼ੀਆਂ।
4. ਉਸ ਦਾ ਰੁੱਖ।
5. ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ।
6. ਉਸ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ।

ਅ. ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਸਿੱਧ ਪੁੱਤਰ ਅੱਜ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਇਬਰਾਨੀਆਂ 4: 15, 16)।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ਲੂਕਾ ਅਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸਮੱਗਰੀ ਪੱਖੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।
²ਕੱਢਣ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਚਰਚਾ ਮੈਰਿਲ ਬੀ. ਟੈਨੀ, *ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਸਰਵੇ* (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਨਜ਼ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1961), 173 ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
³ਲੂਕਾ ਅਤੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਚਰਚਾ ਲਈ *ਟਰੁੱਥ ਫਾਰ ਟੁਡੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ, ਰਸੂਲਾ ਦੇ ਕੰਮ, 1* ਵੇਖੋ।
⁴ਉਸਦੇ ਲਾਤੀਨੀ ਨਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਰੋਸ਼ਨੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ।' ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਚ 'ਲੂਕਾ' ਦੀ ਵਰਗੋਂ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ: 'ਲੁਕਾਨੀਆ ਤੋਂ।'
⁵ਬਾਅਦ ਦੀ ਇਕ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 11:28, ਵਿਚ 'ਅਸੀਂ' ਹੈ, (ਬਰੂਸ ਮੈਜ਼ਰ, *ਏ ਟੈਕਸਚੁਅਲ ਕਮੈਂਟਰੀ ਆਨ ਦ ਗ੍ਰੀਕ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ*, ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ [ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਬਾਈਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀਜ਼, 1971], 344-345)।
⁶ਲੂਕਾ 1: 1-4 ਵਿਚ ਲੂਕਾ 4 ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਪਰ 'ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ' (ਇਸ ਆਇਤ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ) ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।
⁷ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਲੂਕਾ ਨੂੰ ਯਿਸੂ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਰੀਅਮ ਤੋਂ ਮਿਲੀ।
⁸1 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 5: 18 (65 ਈਸਵੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ), ਪੌਲੁਸ ਨੇ ਮੱਤੀ 10: 10 ਜਾਂ ਲੂਕਾ 10: 7 ਤੋਂ ਦੁਹਰਾਇਆ।
⁹ਇਸ ਆਇਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1: 1 ਨਾਲ ਕਰੋ।
¹⁰ਮੱਤੀ, ਮਰਕੁਸ ਅਤੇ ਯੂਹੰਨਾ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

¹¹'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣਾ ਹੈ।
¹²ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਨੇ ਲੂਕਾ ਨੂੰ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਯਕੀਨਨ ਹੀ, ਉਸ ਨੇ ਖੋਜ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੂਕਾ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।
¹³ਅਗਲੇ ਪਾਠ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੇ ਜੋਰ ਦੇਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।
¹⁴ਮੱਤੀ ਨੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਜ਼ੂਮੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਏ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਲੂਕਾ ਜੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਯਾਲੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਆਏ ਸਨ।
¹⁵ਆਤਮਾ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਇਹ ਜੋਰ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ।
¹⁶ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲੂਕਾ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠ ਹਨ, ਪਰ ਲੂਕਾ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸਮੱਗਰੀ ਵੱਧ ਹੈ। NASB ਵਾਲੀ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਮੱਤੀ ਤੀਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫ਼ੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਲੂਕਾ 32 ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।